

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญ

ชุมชนริมทางรถไฟเกิดมาจากกลุ่มผู้มีรายได้น้อยและกลุ่มครอบครัวของพนักงานรถไฟที่ปลดเกษียณและยังคงอยู่ในพื้นที่จากรุ่นสู่รุ่น ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเป็นแรงงานภาคบริการและค้าขายให้กับพื้นที่บริเวณโดยรอบเขตเมืองขอนแก่น และรับจ้างทั่วไป ในปี พ.ศ. 2477 กระทรวงคมนาคมการรถไฟก่อตั้ง สถานีรถไฟขอนแก่นขึ้น เมื่อเดือนเมษายน การสร้างสถานีรถไฟขอนแก่นทำให้ผู้คนจากหลากหลายพื้นที่อพยพเข้ามาสร้างครอบครัวและเข้ามาทำงานในตัวเมืองขอนแก่น ในอดีตพื้นที่บริเวณสถานีรถไฟขอนแก่นเป็นพื้นที่รกร้างไม่มีผู้ใช้ประโยชน์ในบริเวณที่ดิน จึงมีผู้คนจำนวนมากเข้ามาจับจองที่ดินเพื่อสร้างเป็นที่อยู่อาศัย ในลักษณะเพิงที่พักอาศัยที่ไม่มั่นคง เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวเป็นแหล่งอาชีพในปี 2507 ได้มีประชากรเข้ามาสร้างที่อยู่อาศัยเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากมีการพัฒนาเมืองและเพิ่มแหล่งอุตสาหกรรมมากขึ้น จึงนำมาสู่การอพยพแรงงานจากภาคการเกษตรเข้ามาประกอบอาชีพในภาคบริการมากขึ้นและได้บุกรุกพื้นที่ในที่ดินการรถไฟโดยขยายขอบเขตจากชุมชนเทพารักษ์ 1 จนถึงชุมชนเทพารักษ์ 5 ในปัจจุบัน

ชุมชนเทพารักษ์ 5 แต่ก่อนเป็นชุมชนเดียวกันกับชุมชนเทพารักษ์ตอนกลาง เห็นว่าเป็นชุมชนใหญ่ผู้คนมาก การดูแลช่วยเหลือไม่ทั่วถึง จึงแยกออกมาเป็นชุมชนเทพารักษ์ 5 เมื่อปีพ.ศ.2543 ชุมชนเทพารักษ์ 5 เป็นชุมชนแออัด ผู้คนส่วนมากยังยากจน บ้านเรือนปลูกขึ้นแบบง่าๆ จึงไม่ค่อยเป็นระเบียบการดูแลให้การช่วยเหลือจากท้องถิ่นและภาครัฐติดขัดข้อกฎหมายทางราชการ จึงให้การช่วยเหลือได้ไม่เต็มที่จึงมีปัญหาเรื่องของการขอใช้บริการเรื่องสาธารณูปโภคและเป็นทะเบียนบ้านชั่วคราว ผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนจึงมองยังไม่เห็นอนาคตของตัวเองอยู่รอเพื่อหน่วยงานทางราชการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะนำมาแก้ไขในโอกาสต่อไป ทั้งระยะสั้นและระยะยาว ชุมชนเทพารักษ์ 5 ในปัจจุบันมีทั้งหมด 103 ครัวเรือน 68 หลังคาเรือนอาศัยอยู่ริมทางรถไฟเป็นที่ของการรถไฟแห่งประเทศไทย ผู้คนส่วนมากจะอพยพมาจากต่างถิ่น ที่มีปัญหาในการครองชีพจากการที่ไม่มีที่ทำมาหากินต้องเข้ามาใช้แรงงานในตัวเมืองและเห็นว่าที่ดินของการรถไฟแห่งประเทศไทยรกร้างว่างเปล่าจึงเข้ามาจับจองเพื่ออยู่อาศัยซึ่งใกล้ตัวเมือง แหล่งรับจ้าง การสัญจรไปมาสะดวกสบาย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนับเป็นเวลากว่า 30 ปี

โครงการบ้านมั่นคงอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) หรือ พอช. เป็นหน่วยงานของรัฐรูปแบบใหม่ จัดตั้งขึ้นตามพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ซึ่งประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม 2543 โดยการรวม 2 หน่วยงาน คือ สำนักงานกองทุนพัฒนาชนบท และสำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง สถาบันพัฒนาองค์กร

ชุมชน (องค์การมหาชน) เริ่มดำเนินการอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 26 ตุลาคม 2543 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนและให้ความช่วยเหลือแก่องค์กรชุมชนเครือข่ายองค์กรชุมชน เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ การพัฒนาอาชีพ การเพิ่มรายได้ การพัฒนาที่อยู่อาศัย การพัฒนาสิ่งแวดล้อม การพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกชุมชนเมืองและชนบทโดยยึดหลักการพัฒนาแบบองค์การรวมหรือบูรณาการบนหลักการพัฒนาที่สมาชิกชุมชนมีส่วนร่วมเป็นแนวทางสำคัญ ทั้งนี้เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและประชาสังคม สนับสนุนและให้ความช่วยเหลือทางการเงินแก่องค์กรชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชน สนับสนุนและให้การช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาองค์กรชุมชนและเครือข่ายองค์กร ตลอดจนการประสานงานสนับสนุนเพื่อให้เกิดการช่วยเหลือดังกล่าวจากหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ส่งเสริมและสนับสนุนการสร้างร่วมมือขององค์กรชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชนในระดับท้องถิ่น ระดับจังหวัด และระดับประเทศ

เมื่อชุมชนเทพารักษ์ 5 ได้มีการพัฒนาโครงการบ้านมั่นคงแล้วเสร็จทางภาคีเครือข่ายมหาวิทยาลัยมหาสารคามได้เล็งเห็นประเด็นสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนเทพารักษ์ 5 การริเริ่มโครงการดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการส่งเสริมและสนับสนุนการปลูกผักสวนครัว การปลูกผักปลอดสารพิษไว้บริโภคกันเอาในครัวเรือน อย่างต่อเนื่องและเพื่อเป็นการลดรายจ่ายภายในครัวเรือน และการสร้างพื้นที่สีเขียวภายในชุมชน โดยการใช้พื้นที่ว่างบริเวณใต้ทางรถไฟรางคู่ในการดำเนินกิจกรรม ทางผู้ศึกษาเล็งเห็นถึงประเด็นที่น่าสนใจในการพัฒนาคุณภาพชีวิตจึงมีความสนใจที่จะศึกษากระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ผ่านมาเพื่อทราบปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนเทพารักษ์ 5

1.2 คำถามวิจัย

1.2.1 บริบทพื้นที่ของโครงการบ้านมั่นคงชุมชนริมทางรถไฟ (ชุมชนเทพารักษ์ 5) ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เป็นอย่างไรบ้าง

1.2.2 การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ผ่านมาและปัญหาอุปสรรคของโครงการบ้านมั่นคงชุมชนริมทางรถไฟ (ชุมชนเทพารักษ์ 5) ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เป็นอย่างไรบ้าง

1.2.3 แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของโครงการบ้านมั่นคงชุมชนริมทางรถไฟ (ชุมชนเทพารักษ์ 5) ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เป็นอย่างไรบ้าง

1.3 วัตถุประสงค์

1.3.1 เพื่อศึกษาบริบทพื้นที่ของโครงการบ้านมั่นคงชุมชนริมทางรถไฟ (ชุมชนเทพารักษ์ 5) ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

1.3.2 เพื่อศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ผ่านมาและปัญหาอุปสรรคของโครงการบ้านมั่นคงชุมชนริมทางรถไฟ (ชุมชนเทพารักษ์ 5) ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

1.3.3 เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของโครงการบ้านมั่นคงชุมชนริมทางรถไฟ (ชุมชนเทพารักษ์ 5) ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

1.4 ขอบเขตการวิจัย

1.4.1 กลุ่มเป้าหมาย ในการเก็บข้อมูลคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนริมทางรถไฟ จำนวน 20 คน

1.4.2 ด้านเนื้อหา

(1) บริบทพื้นที่ของชุมชนริมทางรถไฟ (ชุมชนเทพารักษ์ 5) ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

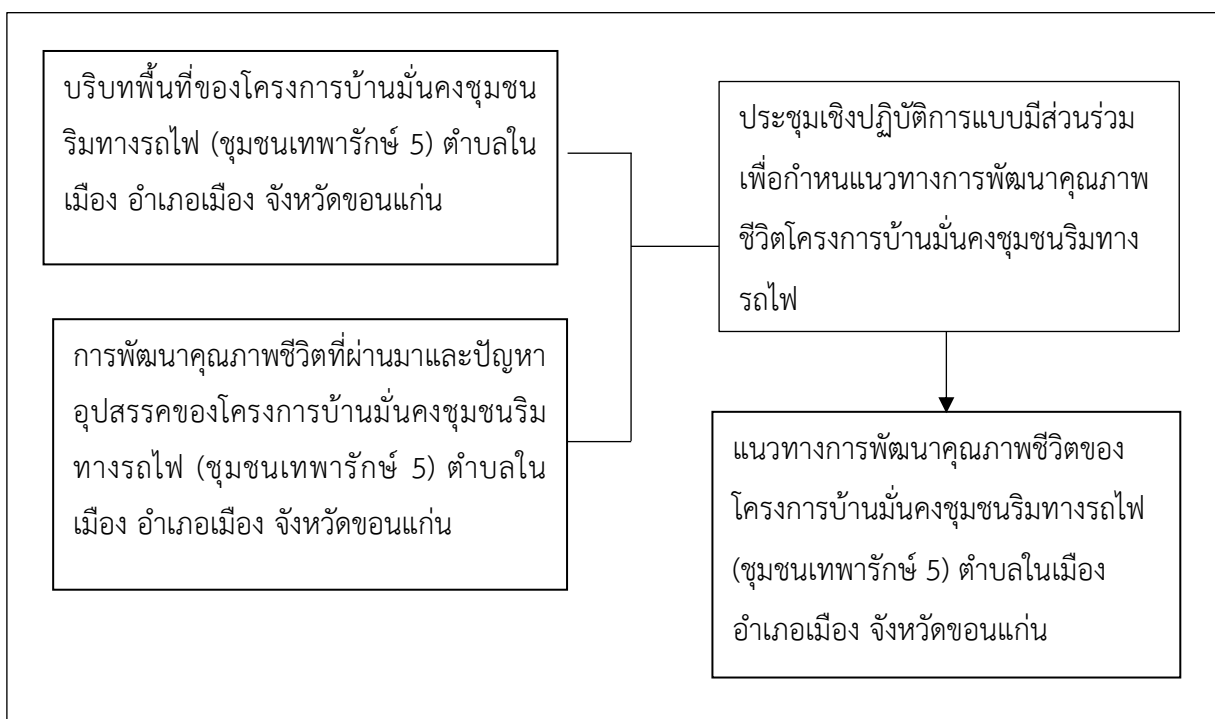
(2) การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ผ่านมาและปัญหาอุปสรรคของโครงการบ้านมั่นคงชุมชนริมทางรถไฟ (ชุมชนเทพารักษ์ 5) ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

(3) แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของโครงการบ้านมั่นคงชุมชนริมทางรถไฟ (ชุมชนเทพารักษ์ 5) ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

1.4.3 ด้านเวลา

เดือนธันวาคม 2563 - เดือนมีนาคม 2564

1.5 กรอบแนวคิดการวิจัย

1.6 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1.6.1 ได้ทราบบริบทพื้นที่ของโครงการบ้านมั่นคงชุมชนริมทางรถไฟ รถไฟ (ชุมชนเทพารักษ์ 5) ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

1.6.2 ได้ทราบการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ผ่านมาและปัญหาอุปสรรคของโครงการบ้านมั่นคงชุมชนริมทางรถไฟ (ชุมชนเทพารักษ์ 5) ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

1.6.3 ได้ทราบแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของโครงการบ้านมั่นคงชุมชนริมทางรถไฟ (ชุมชนเทพารักษ์ 5) ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

1.7 นิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัย

กระบวนการ หมายถึง ขั้นตอนการทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งตั้งแต่ต้นจนสำเร็จ เมื่อเป็นกระบวนการทางธุรกิจ (Business Process) จึงหมายถึง ขั้นตอนในการประกอบธุรกิจ โดยเริ่มตั้งแต่การลงทุนสินทรัพย์ถาวร จนถึงการดำเนินงานเพื่อให้มีสินค้าออกสู่ท้องตลาด นำมาซึ่งรายได้ เมื่อหักค่าใช้จ่ายดำเนินการแล้วเหลือเป็นกำไรสุทธิ

การพัฒนา หมายถึง ความเจริญก้าวหน้าโดยทั่ว ๆ ไป เช่นการพัฒนาชุมชน พัฒนาประเทศ คือการทำสิ่งเหล่านั้นให้ดีขึ้น เจริญขึ้นสนองความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ให้ได้ดียิ่งขึ้น หรืออาจกล่าวได้ว่า “การพัฒนา” เป็นกระบวนการของการเคลื่อนไหวจากสภาพที่ไม่น่าพอใจไปสู่สภาพที่น่าพอใจ

คุณภาพชีวิต หมายถึง ความพึงพอใจในการดำรงชีวิต การมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีของคนในชุมชน เทพารักษ์ 5 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ทั้งหมด 4 ด้าน ได้แก่ ด้านสุขภาพ ด้านจิตใจ ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ด้านสิ่งแวดล้อม

บ้านมั่นคง หมายถึง โครงการบ้านมั่นคงชุมชนริมทางรถไฟ (ชุมชนเทพารักษ์ 5) ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นโครงการที่รัฐบาลบาลมอบหมายให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) โดยสำนักงานบ้านมั่นคงรับผิดชอบดำเนินงาน มีเป้าหมายในการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนคนจนเมืองทั่วประเทศ